



Visienota over het recht op zelfstandig leven voor personen met een handicap en collectieve woonvoorzieningen

Op 1 juni 2026 publiceerde het Vlaams Mensenrechteninstituut het Mensenrechtelijke kader: het recht op zelfstandig wonen en deel uitmaken van de maatschappij voor personen met een handicap. Een belangrijke vraag daarbij is of collectieve woonvoorzieningen nog verenigbaar zijn met artikel 19 van het VN-Verdrag Handicap.

De kerngedachte van artikel 19 VN-Verdrag Handicap is de vrijheid van keuze en controle, in overeenstemming met de eerbiediging van de inherente waardigheid en de persoonlijke autonomie. Dit betekent dat personen met een handicap kunnen kiezen waar, hoe en met wie zij willen wonen, maar ook dat er voldoende ondersteunende diensten ter beschikking zijn die deze keuzevrijheid waarborgen. Voor veel mensen zijn de toegang tot een reeks geïndividualiseerde ondersteunende diensten onmisbaar om zelfstandig te kunnen wonen. De algemene opmerking nr. 5 benadrukt expliciet dat dit recht ook de vrijheid omvat om zelf die diensten en dienstverleners te kiezen die het best aansluiten bij iemands individuele behoeften en persoonlijke voorkeuren. Daarnaast stelt de algemene opmerking nr. 5 dat ondersteunende diensten flexibel moeten zijn en zich moeten aanpassen aan de gebruiker, en niet andersom. De ondersteunende diensten moeten gebaseerd zijn op zelfbeschikking en individueel maatwerk.

Hoewel de verplichting tot deïstitutionalisering niet expliciet in het VN-Verdrag Handicap is opgenomen, staat zij niet ter discussie. Zo komt zij uitgebreid aan bod in algemene opmerking nr. 5 en de specifieke richtsnoeren deïstitutionalisering van het VN-Comité Handicap. Deïstitutionalisering betekent volgens het VN-Comité Handicap: *“onderling verbonden processen die zich moeten richten op het herstellen van autonomie, keuzevrijheid en controle voor personen met een handicap, zodat zij zelf kunnen beslissen hoe, waar en met wie zij willen leven”*.



De interpretaties van het VN-Comité Handicap zijn minder eenduidig wat betreft de vraag of collectieve woonvoorzieningen nog verenigbaar kunnen zijn met artikel 19 VN-Verdrag Handicap. Enerzijds stelt het VN-Comité Handicap dat, hoewel geïnstitutionaliseerde voorzieningen kunnen verschillen in omvang, naam en opzet, er bepaalde kenmerkende elementen van instellingen of institutionalisering zijn. Zo kunnen ook ondersteunende diensten in een individuele woning kenmerken van institutionalisering vertonen. Daartegenover staat dat collectieve woonvoorzieningen die geen van deze kenmerken vertonen, wel in overeenstemming kunnen zijn met artikel 19 VRPH. Anderzijds lijken andere passages uit de algemene opmerking nr. 5 en vooral de richtsnoeren de institutionalisering erop te wijzen dat een instelling steeds bepaalde kenmerken van institutionalisering zal hebben en daardoor altijd in strijd zal zijn met artikel 19 VRPH, bijvoorbeeld:

- Zowel zelfstandig wonen als het zijn opgenomen in de gemeenschap verwijzen naar levenssituaties buiten residentiële instellingen.
- Instellingen kunnen een zekere mate van keuzevrijheid en controle bieden; deze keuzes zijn echter beperkt tot specifieke levensgebieden en veranderen niets aan het segregatieve karakter van instellingen.
- Staten moeten volgens de richtsnoeren de institutionalisering erkennen dat zelfstandig wonen betekent: leven in omstandigheden buiten residentiële instellingen van welke aard dan ook. Ongeacht omvang, doel, kenmerken of de duur van plaatsing of detentie, kan een instelling nooit in overeenstemming worden geacht met het VN-Verdrag Handicap.

In andere mensenrechtelijke kaders vinden we elementen die erop wijzen dat leven in een collectieve woonvoorziening niet is uitgesloten, zij het beperkt en onder strikte voorwaarden. Zo stelt het Comité voor de Rechten van het Kind dat plaatsing in een instelling enkel als ultimum remedium is toegestaan, wanneer dit absoluut noodzakelijk is en in het hoogste belang van het kind. Het Europees Hof voor de Rechten van de Mens benadrukt dat het aan de nationale autoriteiten is om in elk individueel geval een evenwicht te vinden tussen het respect voor de waardigheid en zelfbeschikking van het individu en de behoefte om het individu te beschermen en diens belangen te waarborgen, met name wanneer persoonlijke kenmerken of omstandigheden iemand in een bijzonder kwetsbare positie brengen. Ook het Europees Comité voor Sociale Rechten spreekt zich niet uit over welke specifieke vorm van



gemeenschapszorg voorzien moet worden, maar laat het aan de staat over om te beslissen welke aanpak het meest geschikt. Wel vereist dat Comité diversiteit en variatie in het aanbod, dat moet worden afgestemd op de specifieke, praktische en individuele behoeften van de betrokken personen, zodat zij een vrije keuze kunnen maken.

Het VN-Verdrag Handicap legt vast aan welke verdragsverplichtingen staten moeten voldoen. De daarin opgenomen rechten en plichten vormen het fundament. De algemene opmerking nr. 5 fungeert als een belangrijke interpretatiebron bij het bepalen van de juridische verplichtingen. Hoewel deze algemene opmerking indicatief is voor de maatstaven waaraan staten moeten kunnen voldoen, heeft ze juridisch gezien geen bindende kracht. De algemene opmerking is wel gezaghebbend omdat ze functioneert als de officiële interpretatie van het verdrag. Voor de interpretatie in lijn met het VN-Verdrag Handicap laat het VMRI zich leiden door deze algemene commentaren. Daar waar er ruimte is voor interpretatie, toetst het Vlaams Mensenrechteninstituut de bepalingen aan fundamentele principes van het VN-Verdrag Handicap en het bredere mensenrechtelijke kader. Dit geldt ook voor de richtsnoeren voor deïstitutionalisering, die naast de algemene opmerking nr. 5 werden opgesteld door het VN-Comité handicap om staten te ondersteunen bij het realiseren van het recht van personen met een handicap om zelfstandig te wonen en volwaardig deel uit te maken van de samenleving.

Het Vlaams Mensenrechteninstituut vertrekt vanuit de kernwaarden van het VN-Verdrag Handicap: persoonlijke autonomie waaronder de vrijheid zelf keuzes te maken, inherente waardigheid en volledige en daadwerkelijke participatie in en inclusie in de samenleving. Daarbij maken we een duidelijk onderscheid tussen instelling als organisatievorm en institutionalisering als concept. Niet de organisatievorm op zich is bepalend, maar de mate van keuzevrijheid en autonomie die een persoon heeft. Dit betekent dat ondersteunende diensten, ongeacht of zij worden aangeboden binnen een collectieve woonvoorziening, steeds de volgende rechten moeten waarborgen:

1. de vrijheid om de eigen verblijfplaats te kiezen;
2. de vrijheid om te kiezen waar en met wie men wil leven;
3. niet verplicht te worden te leven binnen een vooraf bepaalde leefstructuur;
4. de afwezigheid van isolatie of segregatie van de samenleving;



5. de vrijheid om te bepalen welke ondersteuning nodig is, en op welke manier en door wie deze ondersteuning wordt verleend.

Volgens het Vlaams Mensenrechteninstituut is er dan ook sprake van onvoldoende “des-institutionalisering” in strijd met artikel 19 van het VN-Verdrag Handicap als één van deze rechten niet wordt gerespecteerd. Dit geldt evenzeer voor ondersteunende diensten die in private woningen wordt aangeboden. Echte keuzevrijheid betekent dat personen met een handicap toegang hebben tot breed scala aan ondersteuningsmogelijkheden om dagelijkse activiteiten uit te voeren en volwaardig deel te nemen aan de samenleving. Zij moeten daarbij de nodige ondersteuning en informatie krijgen om zelf individuele keuzes te maken, volledig afgestemd op hun eigen behoeften en voorkeuren. De keuze voor een bepaalde vorm van ondersteuning mag nooit tot gevolg hebben dat een persoon verplicht wordt in een bepaalde woonvorm te leven. De persoon moet daadwerkelijk kunnen kiezen. De woonvorm op zich is daarbij niet bepalend, zolang de keuze maar vrij en reëel is — inclusief de mogelijkheid om, indien gewenst, voor een collectieve woonvoorziening te kiezen.

Het mensenrechtelijk kader en deze visienota vormen voor het Vlaams Mensenrechteninstituut het uitgangspunt voor de evaluatie van beleidsinitiatieven.